

Η ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

Για εμάς σήμερα η εργασία, είτε ως προσφορά υπηρεσιών, είτε πολύ περισσότερο ως παραγωγή αγαθών, προσφέρει οικονομικά αποτελέσματα, αφού παράγει ‘χρήμα’. Όσο αυξάνεται ο χρόνος εργασίας, τόσο αυξάνεται και ο όγκος του κυκλοφορούντος χρήματος. Όμως ο αρχαίος κόσμος μόνο έτσι δεν είδε την έννοια της ‘εργασίας’. Γι’ αυτούς δεν ήταν το μέσον που θα αύξαινε την παραγωγή, και έτσι θα βελτίωνε τα οικονομικά μεγέθη των ιδίων, ή της πόλεως – κράτους, αλλά το εργαλείο εκείνο με το οποίο θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την κοινωνική και πολιτική της οργάνωση που είχαν στον νου τους βάζοντας τους πολίτες σε κοινωνικές ομάδες. Συνεπώς η έννοια της εργασίας ως μέσον για την εξεύρεση των αναγκαίων βιοποριστικών μέσων αντιμετωπιζόταν με μια χαρακτηριστική περιφρόνηση από τους εκπροσώπους της αριστοκρατικής ομάδας μέσα στον Ελλαδικό χώρο. Αντιθέτως κυρίαρχη καθημερινή απασχόληση για ένα εκπρόσωπο της αριστοκρατίας δεν ήταν τίποτε άλλο, ει μὴ μόνο η ενασχόλησή του, ή καλύτερα η συνεχής εξάσκησή του, είτε με την πολιτική διαχείριση, είτε με τις πολεμικές τέχνες, διότι η προστασία του κοινωνικού συνόλου και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας που κατοικούσε, ήταν αποκλειστικά προνόμιο ή και δικαίωμα των εκπροσώπων της αριστοκρατικής ομάδας.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΠΙΚΡΙΝΟΥΝ ΤΗΝ ΧΕΙΡΟΝΑΚΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η αντίληψη αυτή δεν ήταν – ευτυχώς – κυρίαρχή στον Ελληνικό χώρο· εμφανίζεται περιστασιακά ως μία ‘αρχαϊκή’ γνώμη, συνήθεια ή και συμπεριφορά, η οποία είχε μείνει στην σκέψη των Ελλήνων ως απλή ανάμνηση· τιμητική βέβαια, αλλά απευκαταία. Μία τέτοια αντίληψη μας υπενθυμίζει ο Ηρόδοτος αναμοχλεύοντας το ιστορικό – δικό του φυσικά – παρελθόν.

Ήρόδοτος, ii,166-167

(ii,166,7) Οὐδὲ τούτοις ἐξεστὶ τέχνην ἐπασκῆσαι οὐδεμίαν, ἀλλὰ τὰ ἐς πόλεμον ἐπασκέουσι μούνα, παῖς παρὰ πατρός ἐκδεκόμενος. (167,1) Εἰ μὲν νυν καὶ τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασιν οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως κρίναι, ὁρέων καὶ Θρήικας καὶ Σκύθας καὶ Πέρσας καὶ Λυδοὺς καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους ἀποτιμωτέρους τῶν ἄλλων ἡγημένους πολιητέων τοὺς τὰς τέχνας μανθάνοντας καὶ τοὺς ἐγγόνους τούτων, τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξίων γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τοὺς ἐς τὸν πόλεμον ἀνειμένους. Μεμαθήκασιν δ' ὦν τοῦτο πάντες οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα Λακεδαιμόνιοι, ἥκιστα δὲ Κορίνθιοι ὄνουνται τοὺς χειροτέχνους.

«ὁρέων...ἀνειμένους»: η συντακτική σειρά των λλ.: «ὁρέων καὶ Θρήικας καὶ Σκύθας καὶ Πέρσας καὶ Λυδοὺς καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους ἡγημένους τοὺς μανθάνοντας τὰς τέχνας καὶ τοὺς ἐγγόνους τούτων ἀποτιμωτέρους τῶν ἄλλων πολιητέων, νομίζοντας δὲ εἶναι τοὺς ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξίων καὶ τοὺς ἀνειμένους ἐς τὸν πόλεμον μάλιστα γενναίους» «Θρήικας...τοὺς βαρβάρους»: πέντε αιτιατικές, αντικείμενα στην μτχ. ‘ὁρέων’. «ἡγημένους»: κατηγορ. μτχ., ή αλλιώς, κατηγορούμενο στα πέντε προηγούμενα αντικείμενα. «τοὺς...μανθάνοντας καὶ τοὺς ἐγγόνους»: δυο αιτιατικές, αντικείμενα στην μτχ. ‘ἡγημένους’. «ἀποτιμωτέρους»: κατηγορούμενο στα δυο αντικείμενα της μτχ. ‘ἡγημένους’. «τῶν...πολιητέων»: γενική συγκριτική. «νομίζοντας»: ὅπως η μτχ. ‘ἡγημένους’. «εἶναι»: αντικ. στην μτχ. ‘νομίζοντας’. «τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους...καὶ τοὺς ἀνειμένους»: υποκ. στο ‘εἶναι’. «τῶν χειρωναξίων»: γενική αφαιρετική που δείχνει την απομάκρυνση, την απαλλαγή. «γενναίους»: κατηγορ. στο ‘εἶναι’.

(166,7) Και σ' αυτούς (=τους Αιγυπτίους) δεν επιτρέπεται να εξασκούν καμία απολύτως τέχνη, αλλά ασκούνται αποκλειστικά με αυτά που σχετίζονται με τον πόλεμο, με το να αποδέχεται ο γιος τις συνήθειες από τον πατέρα του. (167,1) Αν τώρα και αυτήν την τακτική οι Έλληνες την έχουν διδαχθεί από τους Αιγυπτίους, δεν μπορώ να το ελέγξω με ασφάλεια, διότι βλέπω και τους Θράκες και τους Σκύθες και τους Πέρσες και τους Λυδούς και σχεδόν όλους γενικώς του βαρβαρικούς λαούς να θεωρούν εκείνους οι οποίοι διδάσκονται πρακτικές τέχνες, αλλά και τους απογόνους τους, ως αναξιοπρεπέστερους συγκριτικά με τους υπόλοιπους πολίτες, ενώ να θεωρούν ότι γενναίοι εκείνοι οι οποίοι είναι απαλλαγμένοι από χειρωνακτικές εργασίες, και αυτοί που είναι αφοσιωμένοι στις πολεμικές τέχνες. Όλοι λοιπόν οι Έλληνες το έχουν μάθει αυτό, και κυρίως οι Λακεδαιμόνιοι, ενώ οι Κορίνθιοι ελάχιστα επικρίνουν τους ασχολούμενους με χειρωνακτικά επαγγέλματα.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Εμφανίζεται ως κληρονομικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της αριστοκρατικής τάξεως τόσο στην Αίγυπτο, όσο και σε όλους τους βαρβαρικούς λαούς, αλλά και στην Ελληνική αριστοκρατία ομοίως, το γεγονός ότι κανείς απ' όσους ανήκουν σ' αυτήν την κοινωνική τάξη δεν ασχολείται, ή καλύτερα δεν πρέπει να ασχολείται με χειρωνακτικά επαγγέλματα, αλλά μόνο με δραστηριότητες και τεχνικές πολέμου. Φυσικά η αιτία μιας τέτοιας συμπεριφοράς βρίσκεται στο γεγονός ότι η αριστοκρατική τάξη θέλει έτσι να ικανοποιείται με την ιδέα ότι σ' αυτήν και στα μέλη της οφείλεται η σωτηρία της πόλεως και των κατοίκων της. Τα όποια χειρωνακτικά επαγγέλματα αφήνονται πλέον στην δικαιοδοσία των κατωτέρων κοινωνικών τάξεων, γιατί σύμφωνα με την λογική της αριστοκρατίας αυτά εξυπηρετούν χρηστικές ανάγκες της κοινωνίας, και αυτές εξ ορισμού ανήκουν στις ομάδες που έχουν υπηρετικό ρόλο και αποστολή.

Αριστοτέλης Πολιτικά 1277b1 – 7

διὸ παρ' ἐνίοις οὐ μετεῖχον οἱ δημιουργοὶ τὸ παλαιὸν ἀρχῶν, πρὶν δῆμον γενέσθαι τὸν ἔσχατον. τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρχομένων οὕτως οὐ δεῖ τὸν ἀγαθὸν [οὐδὲ τὸν] πολιτικὸν οὐδὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν μανθάνειν, εἰ μὴ ποτε χρεῖας χάριν αὐτῷ πρὸς αὐτόν· οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει γίνεσθαι τὸν μὲν δεσπότην τὸν δὲ δοῦλον.

«τὸ παλαιὸν»: «στην παλαιότερη εποχή». «ἀρχῶν»: γενική διαιρετική (Schwyzer, 130,c) «δῆμον...τὸν ἔσχατον»: εννοεί την συμμετοχική δημοκρατία που αναπτύχθηκε στα τέλη του 5^{ου} και στον 4^ο αιώνα.

Σε ορισμένες πόλεις οι τεχνίτες δεν έπαιρναν μέρος παλιά στην εξουσία, πριν δημιουργηθεί η τελευταία μορφή δημοκρατίας. Έτσι λοιπόν τις δραστηριότητες των ανθρώπων εκείνων οι οποίοι εξουσιάζονται, δεν πρέπει ο διακεκριμένος πολίτης, ούτε ο πολιτικός ούτε ο πολίτης που είναι επιφανής να τα μαθαίνει, εκτός κι αν κάποια στιγμή για εξυπηρέτηση δικών του αναγκών. Διότι τότε πλέον παύει να είναι ο ένας εξουσιαστής και άλλος δούλος.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Ο Αριστοτέλης ως θιασώτης του παλαιού αριστοκρατικού πολιτεύματος, δέχεται πως τεχνικά επαγγέλματα δεν ανήκουν στον εκπρόσωπο της αριστοκρατίας (τὸν ἀγαθόν), και στον πολίτη που είχε ρυθμιστικό ρόλο στα κοινά (τὸν πολιτικόν). Η μόνη εξαίρεση υπάρχει, αν κάποια στιγμή κάποιους απ' αυτούς θελήσει να εξυπηρετήσει μία δική του, προσωπική ανάγκη (χρεῖας χάριν αὐτῷ πρὸς αὐτόν). Την πιο ακραία του όμως θέση ο Αριστοτέλης την εκφράζεται αμέσως μετά, όταν δεν υποστηρίζει απλώς ότι άλλα επαγγέλματα ταιριάζουν σε ελεύθερους, κι άλλα σε δούλους, αλλά πιστεύει ότι υπάρχουν επαγγέλματα που μεταμορφώνουν κάποιον σε ελεύθερο, και άλλα που τον μετατρέπουν σε δούλο, αφού «αν ὅλοι ἔκαναν τα πάντα, τότε δεν θα υπήρχε διάκριση μεταξύ ελεύθερου και δούλου» (οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει γίνεσθαι τὸν μὲν δεσπότην τὸν δὲ δοῦλον).

Πολιτικά 1328b37 – 1329a2

φανερὸν ἐκ τούτων ὥς ἐν τῇ κάλλιστα πολιτευομένη πόλει καὶ τῇ κεκτημένη δικαίους ἄνδρας ἀπλῶς, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, οὔτε βάνουσον βίον οὔτ' ἀγοραῖον δεῖ ζῆν τοὺς πολίτας (ἀγεννῆς γὰρ ὁ τοιοῦτος βίος καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος), οὐδὲ δὴ γεωργοὺς εἶναι τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι (δεῖ γὰρ σχολῆς καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀρετῆς καὶ πρὸς τὰς πράξεις τὰς πολιτικές).

Εἶναι φανερό λοιπόν απ' όλα αυτά ότι στην πόλη εκείνη που είναι οργανωμένη πολιτικά με τον καλύτερο τρόπο, και έχει δίκαιους άνδρες γενικώς, κι όχι κάτω από προϋποθέσεις, δεν πρέπει οι πολίτες ούτε να έχουν μια η ζωή χειρωνακτική, ούτε με εμπορικές δραστηριότητες, (διότι μια τέτοια ζωή είναι δυσφημιστική και αντίθετη με τα αριστοκρατικά ιδεώδη), κι ούτε οι μελλοντικές γενιές πρέπει να ασχολούνται με την γεωργία (διότι απαιτείται ελεύθερος χρόνος και για την εμφάνιση της αρετής, αλλά και τις ενέργειες τις πολιτικές).

ΑΝΑΛΥΣΗ

Αρκετά ακραία η άποψη του Αριστοτέλη, πως στην σωστά οργανωμένη πολιτεία η άρχουσα τάξη δεν πρέπει να ασχολείται με τεχνικά επαγγέλματα (βάνουσον βίον) και με το εμπόριο (ἀγοραῖον), διότι και τα δυο καθιστούν την ζωή των ασκούντων κακόφημη (ἀγεννῆς ὁ βίος) και εντελώς αντίθετη με την γενναιοφροσύνη (ἀρετήν), η οποία είναι γνώρισμα των επιφανών πολιτών. Επίσης ο Αριστοτέλης απορρίπτει και την ενασχόληση με την γεωργία, διότι αυτή απαιτεί από τον αγρότη να αφιερώνει μεγάλο μέρος από τον χρόνο του στις εργασίες γης, με αποτέλεσμα να μην έχει την άνεση να ασχοληθεί με τα πολιτικά και οργανωτικά προβλήματα της πόλεώς του.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Ρητορική, 1367a23 – 33

(23) καὶ νίκη καὶ τιμὴ τῶν καλῶν· αἰρετά τε γὰρ (24) ἄκαρπα ὄντα, καὶ ὑπεροχὴν ἀρετῆς δηλοῖ. (25) καὶ τὰ μνημονευτά, καὶ τὰ μᾶλλον μᾶλλον. καὶ ἃ μὴ ζῶντι (26) ἔπεται, καὶ οἷς τιμὴ ἀκολουθεῖ, καὶ τὰ περιττά, καὶ (27) τὰ μόνῳ ὑπάρχοντα, καλλίῳ· ὑμνημονευτότερα γάρ. (28) καὶ κτήματα ἄκαρπα· ἐλευθεριώτερα γάρ. καὶ τὰ παρ' ἐκάστοις δὲ (29) ἴδια καλά, καὶ ὅσα σημεία ἐστὶν τῶν παρ' ἐκάστοις (30) ἐπαινουμένων, οἷον ἐν Λακεδαιμόνι κομᾶν καλόν· ἐλευθέρου γὰρ (31) σημεῖον· οὐ γὰρ ἐστὶν κομῶντα ῥάδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον (32) θητικόν. καὶ τὸ μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάνουσον τέχνην· (33) ἐλευθέρου γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν.

23. «τῶν καλῶν»: 'ἐστί'. Η γενική είναι ουδετέρου γένους, διότι πρέπει να έχει ανταπόκριση με το ακόλουθο 'αἰρετά'. «αἰρετά τε»: 'αἰρετά τε εἰσὶ τὰ καλά'.
24. «ἄκαρπα ὄντα»: 'διότι δεν φέρνουν κανένα οικονομικό κέρδος'. «δηλοῖ»: αντί 'δηλοῦσι' με αττική σύνταξη.
25. «καὶ τὰ μνημονευτά»: 'εἰσὶ καλλίῳ'. «καὶ τὰ μᾶλλον μᾶλλον»: 'καὶ τὰ μᾶλλον <μνημονευτά εἰσὶ καλλίῳ> μᾶλλον'. «καὶ ἃ...ἔπεται»: 'καλλίῳ εἰσὶ'.
26. «καὶ οἷς τιμὴ ἀκολουθεῖ»: 'καλλίῳ εἰσὶ'. «καὶ τὰ περιττά»: 'αὐτά που δεν είναι συνηθισμένα'.
27. «καλλίῳ»: αντί του 'καλλίονα', το οποίο είναι κατηγορούμενο στα τέσσερα προηγούμενα υποκείμενα.
28. «ἐλευθεριώτερα γάρ»: όλα εκείνα τα περιουσιακά στοιχεία που δεν φέρνουν κανένα οικονομικό κέρδος, καθιστούν τον αριστοκρατικό άνθρωπο εντελώς ανεξάρτητο από την αναζήτηση του χρήματος, οπότε στην ουσία τον κάνουν να νοιώθει και να είναι ελεύθερος.
29. «καλά»: 'ἐστί'.

Αλλά και η νίκη και η δόξα συγκαταλέγονται στα αριστοκρατικά γνώρισμα, καθώς αυτά επιλέγονται, όταν δεν προσφέρουν κανένα οικονομικό κέρδος, αλλά και αποδεικνύουν την ανωτερότητα της ηθικής. (25) Επίσης ανήκουν στα αριστοκρατικά γνωρίσματα όσα διατηρούνται στην μνήμη μας, και όσα διατηρούνται περισσότερο αυτά ανήκουν περισσότερο. Ακόμη όμως και όσα ακολουθούν κάποιον ακόμη και μετά τον θάνατο του, και όσα τα

ακολουθούν οι τιμές, όπως και όσα ξεχωρίζουν, και αυτά που βρίσκονται σε ξεχωριστούς ανθρώπους, αυτά είναι αξιόλογα, διότι αυτά είναι εξυμνούνται περισσότερο. Επίσης αξιόλογα είναι και τα περιουσιακά στοιχεία που όμως δεν φέρνουν κανένα οικονομικό κέρδος, διότι αυτά εγγυώνται την ελευθερία πολύ περισσότερο. Όπως επίσης και όλα τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των αριστοκρατών είναι αξιοπρεπή, αλλά και όλα όσα αποδεικνύουν αυτά που επαινούνται στον καθ' ένα, (30) όπως για παράδειγμα στην Σπάρτη είναι αξιοπρεπές να έχουν μακριά μαλλιά, καθώς αυτό είναι απόδειξη ελευθερίας, διότι δεν είναι καθόλου εύκολο να κάνει κάποιος εργασία που ταιριάζει σε δούλους, ενώ έχει μακριά μαλλιά. Αλλά ακόμη αξιόλογο είναι να μην ασκεί κάποιος τεχνικό επάγγελμα που ταιριάζει στα κατώτερα στρώματα, διότι είναι γνώρισμα του ελεύθερου άνδρα να μην επιβιώνει εξαρτώμενος από κάποιον άλλον.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Ο Αριστοτέλης όντας σταθερός στις αριστοκρατικές του αντιλήψεις υποστηρίζει με πάθος και πίστη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αριστοκρατικής συμπεριφοράς ευρύτερα, αλλά και ειδικότερα τις θέσεις της αριστοκρατίας πάνω στην οικονομία και ιδιαίτερα πάνω στην εργασία. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές η κάθε είδους επιτυχία και ο έπαινος συγκαταλέγονται στις ηθικές αξίες της αριστοκρατίας (καί νίκη καί τιμή τῶν καλῶν,23), και αυτά τα δυο επιλέγονται (αίρετά τε γάρ,23) μόνο αν είναι σίγουρο πως δεν πρόκειται να έχουν για τους νικητές και επαινούμενους κανένα οικονομικό όφελος (ἄκαρπα ὄντα,24). Σύμφωνα με την μαρτυρία του Αριστοτέλη ο αριστοκρατικός πολίτης καλείται να 'νικήσει' ή και να 'δοξαστεί' υπό την προϋπόθεση ότι αυτά τα δυο κέρδη του δεν πρόκειται να μεταφραστούν σε οποιασδήποτε μορφής οικονομικό όφελος, το οποίο εν προκειμένω περιφρονείται επιδεικτικά. Επίσης ό,τι αποκτά στην διαδρομή της ζωής του ένας αριστοκράτης, αυτό πρέπει να μην συνεπάγεται καμία υλική, χρηματική απολαβή (καί κτήματα ἄκαρπα,28). Και ο λόγος για μία τέτοια συμπεριφορά βρίσκεται στην αντίληψη που είχαν για την 'ελευθερία'· γι' αυτούς 'ελεύθερος' δεν ήταν όποιος ήταν ανεξάρτητος από την εξουσία ενός φυσικού προσώπου, ενός ηγέτη, αλλά πολύ περισσότερο εκείνος που δεν είναι δέσμιος σε υλικές απολαύσεις και οικονομικά κέρδη. Γι' αυτό και επεδίωκαν τα όποια 'αποκτήματά' τους να είναι 'ἄκαρπα', διότι αυτά εγγυώντο την ελευθερία τους (ἐλευθεριώτερα γάρ,28). Και για να στηρίξει τα γνωρίσματα της αριστοκρατικής ηθικής, παρουσιάζει την άποψη που ήταν κυρίαρχη στην Σπάρτη αναφορικά με την εργασία. Σύμφωνα με αυτήν είναι αδύνατον Σπαρτιάτης με μακριά μαλλιά (οὐ γάρ ἐστιν κομῶντα ῥάδιον,31), δηλ. αριστοκρατικός πολίτης, να κάνει μία εργασία που ταιριάζει σε υποδεέστερα άτομα (οὐδὲν ποιεῖν ἔργον θητικόν,31). Επίσης για τον αριστοκρατικό πολίτη της Σπάρτης ήταν αδύνατον να κάνει οποιαδήποτε χειρωνακτική εργασία (μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάνανυσον τέχνην,32). Και απέρριπταν την χειρωνακτική εργασία, δηλ. τα τεχνικά επαγγέλματα, διότι ο τεχνίτης είναι φυσικό να προσφέρει τα δημιουργήματα της τέχνης του σ' όσους τα έχουν ανάγκη. Τότε όμως ο τεχνίτης εξαρτά τα έσοδά του από την πώληση των τεχνημάτων του σ' αυτούς που έχουν την επιθυμία ή την ανάγκη να τα προμηθευτούν. Όμως βασικό γνώρισμα της αριστοκρατικής ηθικής είναι ο ελεύθερος πολίτης να ζει με ίδια μέσα, και να μην εξαρτά την επιβίωσή του από κανένα άλλον (ἐλευθέρου γάρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν,33).

Πλούταρχος, Περικλής, i,4 – ii,1

(i,4) πολλάκις δὲ καὶ τούναντίον χαίροντες τῷ ἔργῳ τοῦ δημιουργοῦ καταφρονοῦμεν, ὥς ἐπὶ τῶν μύρων καὶ τῶν ἀλουργῶν τούτοις μὲν ἡδόμεθα, τοὺς δὲ βαφεῖς καὶ μυρεψοὺς (5) ἀνελευθέρους ἡγούμεθα καὶ βαναύσους. διὸ καλῶς μὲν Ἀντισθένης ἀκούσας ὅτι σπουδαῖός ἐστιν αὐλητῆς Ἰσμηνίας, «ἄλλ' ἄνθρωπος» ἔφη «μοχθηρός· οὐ γὰρ ἂν οὕτω σπουδαῖος ἦν αὐλητής·» (6) ὁ δὲ Φίλιππος πρὸς τὸν υἱὸν ἐπιτερπῶς ἔν τινι πότῳ ψήλαντα καὶ τεχνικῶς εἶπεν· «οὐκ αἰσχύνῃ καλῶς οὕτω ψάλλον·» ἀρκεῖ γάρ, ἂν βασιλεὺς ἀκροᾷσθαι ψαλλόντων σχολάζῃ, καὶ πολὺ νέμει ταῖς Μούσαις ἐτέρων ἀγωνιζομένων τὰ τοιαῦτα θεατῆς γιγνόμενος. (ii,1) Ἡ δ' αὐτουργία τῶν ταπεινῶν τῆς εἰς τὰ καλὰ ῥαθυμίας μάρτυρα τὸν ἐν τοῖς ἀχρήστοις πόνον παρέχεται καθ' αὐτῆς, καὶ οὐδεὶς εὐφυὴς νέος ἢ τὸν ἐν Πίσῃ θεασάμενος Δία γενέσθαι Φειδίας ἐπεθύμησεν, ἢ τὴν Ἥραν τὴν ἐν Ἀργεὶ Πολύκλειτος, οὐδ' Ἀνακρέων ἢ Φιλῆμων ἢ Ἀρχίλοχος ἡσθεὶς αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν. οὐ γὰρ ἀναγκαῖον, εἰ τέρπει τὸ ἔργον ὥς χαρίεν, ἄξιον σπουδῆς εἶναι τὸν εἰργασμένον.

i,6. «ὁ δὲ Φίλιππος πρὸς τὸν υἱόν»: ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος, στον γιο του Αλέξανδρο. «ἀρκεῖ γάρ»: ἀπρόσωπο χωρίς ἀπαρέμφατο ως υποκείμενο. «ἀκροᾶσθαι»: συμπερασματικό ἀπαρέμφατο στο 'σχολάζῃ'. «ψαλλόντων»: <τινῶν> ψαλλόντων', η ενν. γενική 'τινῶν' δείχνει την προέλευση της ακοῆς στο 'ἀκροᾶσθαι', ενώ η μτχ. 'ψαλλόντων' είναι χρονική 'ἐνὼ ἐκεῖνοι χτυποῦν τις χορδές'. «νέμει ταῖς Μούσαις»: 'νέμω τινί ἀποτίω σεβασμό σε κάποιον'. «τὰ τοιαῦτα»: σύστοιχο αντικείμενο στην μτχ. 'ἀγωνιζομένων'.

ii,1. «ἡ αὐτουργία τῶν ταπεινῶν»: η γενική είναι υποκειμενική. «τῆς εἰς τὰ καλὰ...καθ' αὐτῆς»: η συντακτική σειρά των λλ.: 'παρέχεται τὸν πόνον ἐν τοῖς ἀχρήστοις μάρτυρα καθ' αὐτῆς τῆς ῥαθυμίας εἰς τὰ καλὰ'. 'τὸν πόνον': αντικείμενο στο ρ. 'ἐν τοῖς ἀχρήστοις': εμπρ. προσδ. της αναφοράς. 'μάρτυρα': κατηγορούμενο του αντικειμένου. 'καθ' αὐτῆς': εμπρ. προσδ. που δείχνει το ἐναντίον. 'τῆς ῥαθυμίας': γενική αντικειμενική στο 'μάρτυρα'. 'εἰς τὰ καλὰ': εμπρ. προσδ. της αναφοράς. «ἐν Πίσῃ»: Η Πίσα στην αρχαϊκή εποχή ήταν πόλη κοντά στην Ἡλίδα, και είχε την οργάνωση των Ολυμπιακῶν αγώνων. Ὁμως οι Ηλείοι της στέρησαν αὐτό το προνόμιο, παρά τις προσπάθειές της να ἀνακτήσει τα πρωτεία, καταστρέφοντάς την το 572 π.Χ. σε τέτοιο βαθμό, ὥστε ο Πausanίας την περιγράφει ως ἕνα ἀμπελώνα (ἄμπελοι δὲ ἦσαν διὰ τοῦ χωρίου πεφυτευμένοι παντός, ἔνθα ἡ Πίσα ὤρεϊτο, Paus.6,22,1).

(i,4) Πολλές φορές ἀντιθέτως, ἐνὼ ἀπολαμβάνουμε τα ἔργα, περιφρονούμε τον κατασκευαστή, ὅπως με τα ἀρώματα και τις βαφές χαιρόμαστε, ἐνὼ τους χρωματοποιούς και τους μυροπώλες τους θεωρούμε **(5)** δούλους και ἐργάτες. Γι' αὐτό σωστά ο Ἀντισθένης, ὅταν ἀκουσε ὅτι ο Ἰσμηνίας ἦταν φημισμένος αὐλητής, εἶπε: «ναι, ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωπος κακός, διότι δεν θα ἦταν φημισμένος αὐλητής». **(6)** Ἀλλὰ και ο Φίλιππος εἶπε στον γιο του, ἐνὼ ἐκεῖνος σε μια οἰνοποσία χτυποῦσε τις χορδές με ἐπιδεξιότητα: «Δεν ντρέπεσαι να χτυπᾷς τις χορδές τόσο ωραία;» Ἀρκεῖ ὁμως, αν ἕνας βασιλιάς ἔχει χρόνο, να ἀκούει κάποιους να χτυποῦν τις χορδές, και δείχνει μεγάλο σεβασμό στις Μούσες, ὅταν, ἐνὼ κάποιοι συναγωνίζονται σε κάτι τέτοιο, ο ἴδιος να εἶναι θεατής. **(ii,1)** Η χειρωνακτική ἐργασία των ἀσημῶν ἀνθρώπων προσφέρει εἰς βάρος της ως ἀπόδειξη της ἀδιαφορίας της πάνω στα σημαντικά ζητήματα, τον κόπο που κάνει για πράγματα ἀχρήστα. Και κανεὶς ἐξυπνος νέος δεν θέλησε, ὅταν εἶδε τον Δία στην Πίσα, να γίνῃ Φειδίας, ἢ την Ἥρα στον Ἄργος, να γίνῃ Πολύκλειτος, οὔτε πάλι να γίνῃ Ἀνακρέων ἢ Φιλῆτας ἢ Ἀρχίλοχος, ὅταν χάρηκε με τα ποιήματά τους. Δεν εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη, αν ἕνα ἀποτέλεσμα ἐργασία μας ευχαριστεῖ διότι εἶναι ωραίο, ο κατασκευαστής του να εἶναι ἄξιος για ἐκτίμηση.

ΑΝΑΛΥΣΗ:

Ο Πλούταρχος διαχωρίζει τα ἔργα ἀπὸ τους κατασκευαστές, καθὼς δέχεται την ἐκτίμηση ἐνὸς ἔργου ἀπὸ τον θεατὴ ἢ τον χρήστη, ἀλλὰ ἀρνείται την ἀπότιση ἀνάλογης τιμῆς στον δημιουργό του, στον ὁποῖον ὄχι μόνο δεν ἀναγνωρίζει καμία ἀπολύτως ἀξία, ἀλλὰ ἀντιθέτως εκφράζεται με ἀπαξιωτικά λόγια. Φέρνει ως ἐνίσχυση της λογικῆς του αὐτῆς τις ἀπόψεις του Ἀντισθένη, ο ὁποῖος θεωροῦσε τους καλλιτέχνες κακοὺς ως ἀνθρώπους («ἀλλ' ἄνθρωπος» ἔφη «μοχθηρός· οὐ γὰρ ἂν οὕτω σπουδαῖος ἦν αὐλητής»,5). Ἐπίσης θυμίζει την ἐπίπληξη του Φιλίππου στον γιο του, ὅταν τον ἀκουσε να παίζει ωραία την λύρα (οὐκ αἰσχύνῃ καλῶς οὕτω ψάλλων;6). Ομολογεί ὁμως ὅτι η ἀπόλαυση ἐνὸς μουσικοῦ ἔργου δεν ἀπαγορεύεται, ἀρκεῖ ο θεατὴ ἢ ἀκροατὴς να μείνῃ στην ἀπλή ἐκτίμηση του ἀκούσματος ἢ θεάματος χωρίς καμία ἀνάλογη ἐκτίμηση για τον δημιουργό. Το ἀποκορύφωμα ὁμως της ἀνυποληψίας και της περιφρονήσεως με την ὁποῖαν ἀντιμετωπίζει ο Πλούταρχος τους δημιουργοὺς γίνεται, ὅταν δηλώνει πως κανεὶς ἐξυπνος νέος (οὐδεὶς εὐφυὴς νέος,ii,1), ἐνὼ ἐντυπωσιάζεται με τα καλλιτεχνήματα του Φειδία και του Πολύκλειτου, ἢ με τα ποιητικά ἔργα του Ἀνακρέοντα του Φιλῆτα ἢ του Ἀρχίλοχου (ἡσθεὶς αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν,ii,1), δεν πρέπει να εκφράζει την ἐπιθυμία να τους μιμηθεῖ.

ΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΥΤΕΡΟΙ ΠΟΛΕΜΙΣΤΕΣ

Η ἀπαξίωση του γεωργικοῦ κυρίως επαγγέλματος κατὰ τον 4^ο αἰ. ἀπὸ τον Ἀριστοτέλη εἶναι ἀγνωστή στον Ξενοφών. Στον 'Οικονομικό' ἀντιμετωπίζει τις πολεμικές τέχνες ως ἕνα καλὰ οργανωμένο πλέον ἐπάγγελμα, ὅπως ὅλα τα ὑπόλοιπα. Συνεπὼς θεωρεῖ πως η ἀγροτική ἐργασία, τα τεχνικά επαγγέλματα και η πολεμική τέχνη εἶναι

επαγγελματικές γνώσεις, διότι στην σκέψη του ένας επαγγελματίας τεχνίτης ή αγρότης είναι απολύτως όμοιος με ένα επαγγελματία στρατιώτη. Το συμπέρασμα όμως στο οποίο καταλήγει στα δυο επόμενα χωρία, είναι πως οι αγρότες είναι πολύ καλύτεροι πολεμιστές από τους τεχνίτες.

Ξενοφών, Οικονομικός, iv,1-4

(1) Ἄλλὰ πάσας μὲν τί σε δεῖ ἐπιδεικνύναι, ὦ Σώκρατες; ἔφη ὁ Κριτόβουλος· οὔτε γὰρ κτήσασθαι πασῶν τῶν τεχνῶν ἐργάτας ῥάδιον οἴους δεῖ, οὔτε ἔμπειρον γενέσθαι αὐτῶν οἷόν τε, ἀλλ' αἱ δοκοῦσι κάλλιστα τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐμοὶ πρόποι ἂν μάλιστα ἐπιμελομένῳ, ταύτας μοι καὶ αὐτὰς ἐπιδείκνυε καὶ τοὺς πράττοντας αὐτάς, καὶ αὐτὸς δὲ ὅ τι δύνασαι συνωφέλει εἰς ταῦτα διδάσκων. (2) Ἄλλὰ καλῶς, ἔφη, λέγεις, ὦ Κριτόβουλε. καὶ γὰρ αἱ γε βανανυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοὶ εἰσι καὶ εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν τε ἐργαζομένων καὶ τῶν ἐπιμελομένων, ἀναγκάζουσιν καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἄρρωστότεραι γίνονται. (3) καὶ ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι καὶ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βανανυσικαὶ καλούμεναι. ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι κακοὶ καὶ φίλοις χρῆσθαι καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι. καὶ ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βανανυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι. (4) Ἡμῖν δὲ δὴ ποίαις συμβουλευεῖς, ὦ Σώκρατες, χρῆσθαι; Ἄρ', ἔφη ὁ Σωκράτης, μὴ αἰσχυνθῶμεν τὸν Περσῶν βασιλέα μιμήσασθαι; ἐκεῖνον γὰρ φασιν ἐν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἡγούμενον εἶναι ἐπιμελήμασι γεωργίαν τε καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι.

1. «πάσας»: 'τὰς ἐπιστήμας'. Ως τέτοιες εννοεῖ τις επαγγελματικές 'γνώσεις'. «αὐτάς»: 'τὰς ἐπιστήμας'.
3. «καὶ ἀσχολίας...γίνονται»: ἡ συντακτικὴ σειρά των λλ.: 'αἱ καλούμεναι βανανυσικαὶ μάλιστα ἔχουσι ἀσχολίας συνεπιμελεῖσθαι καὶ φίλων καὶ πόλεως'. «ἔχουσι ἀσχολίας»: το ουσ. 'ἀσχολία' ἐδῶ ἔχει τὴν ἐννοια τῆς 'μη παροχῆς χρόνου'. Οἱ εκφράσεις που απαντοῦν με αὐτὴν τὴν ἐννοια εἶναι α) 'ἀσχολίαν παρέχω = δεν προσφέρω επαρκή χρόνο' (Ξεν.Κύρ.8,1,13). β) 'ἀσχολίαν ἔχω = ὅ.π.' (Ξεν. Ἀπομν. 1,3,11). γ) 'ἀσχολία ἐστὶ = δεν υπάρχει χρόνος να...' (Ἀντιφ. 6,12).
4. «Ἄρ'...μὴ αἰσχυνθῶμεν...μιμήσασθαι;»: Πρόκειται για ρητορικὴ ἐρώτηση, στὴν οποίαν ἀναμένεται ἀρνητικὴ ἀπάντηση. Ἡ Ὑποτακτικὴ εκφράζει ἀπορία, που ὅμως εἶναι προσποιητή, 'Μήπως λοιπὸν να ντραπούμε να μιμηθούμε;', ὅπου ἡ ἀπάντηση εἶναι 'Ὁχι! Να μη ντραπούμε να μιμηθούμε'. «ἐκεῖνον γὰρ φασιν...ἐπιμελεῖσθαι»: ἡ συντακτικὴ σειρά των λλ.: 'φασιν γὰρ ἐκεῖνον ἡγούμενον γεωργίαν τε καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην εἶναι ἐν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἐπιμελήμασι ἐπιμελεῖσθαι τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς'. Ἡ μτχ. 'ἡγούμενον' εἶναι αιτιολογική· οἱ αιτιατικές 'γεωργίαν...πολεμικὴν τέχνην' εἶναι υποκείμενα στὸ 'εἶναι', τὸ οποίον εἶναι αντικ. στὴν μτχ.· τὸ ἀπρμφ. 'ἐπιμελεῖσθαι' εἶναι αντικείμενο στὸ 'φασιν' καὶ ἡ αιτιατικὴ 'ἐκεῖνον' εἶναι υποκείμενο στὸ 'ἐπιμελεῖσθαι'.

(1) «Για ποιο λόγο πρέπει εσύ, Σωκράτη, να μου παρουσιάσεις όλες γενικώς τις ἐπὶ μέρους γνώσεις;», εἶπε ὁ Κριτόβουλος. «Διότι δεν εἶναι εὐκόλο να βρεις εργαζόμενους κάθε εἶδους τέχνης ὅπως πρέπει, οὔτε πάλι εἶναι δυνατόν να τις γνωρίζεις αὐτές ἐξ ἴσους καλά, ἀλλὰ ὅσες ἀπὸ τις γνώσεις φαίνονται ὡς οἱ καλύτερες, καὶ μπορεῖ να ταιριάζουν σε μένα ἀν δείξω ενδιαφέρον, αὐτές ἀκριβῶς σε μένα δείξε μου, ἀλλὰ καὶ ὅλους ἐκείνους που ἀσχολοῦνται με αὐτές, ἀλλὰ καὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος ὅσο μπορεῖς βοήθησέ με ἐνημερώνοντάς με σ' αὐτά τα θέματα». (2) «Σωστά μιλάς, Κριτόβουλε», εἶπε ὁ Σωκράτης. «Διότι αὐτές οἱ γνώσεις που ἀποκαλοῦνται τεχνικές, εἶναι καὶ ἐπιλήψιμες ἀλλὰ καὶ εὐλόγα δεν τιμῶνται στὶς πόλεις. Πράγματι αὐτές καταστρέφουν τὰ σώματα αὐτῶν που τις ἀσκούν καὶ αὐτῶν που τις φροντίζουν, καθὼς τοὺς υποχρεῶνουν να κάθονται καὶ να μένουν στὴν σκιά, καὶ ὀρισμένες μάλιστα να κάθονται ὅλη τὴν ἡμέρα κοντά στὴν φωτιά. Επειδὴ τώρα τὰ σώματά τοὺς γίνονται πολὺ τρυφηλά, καὶ οἱ ψυχές τοὺς γίνονται πολὺ πιο ἀδύναμες. (3) Τα επαγγέλματα ἐκεῖνα που ἀποκαλοῦνται τεχνικά, σε μεγάλο βαθμὸ δεν παρέχουν ἐλεύθερο χρόνο ὥστε οἱ ἀπασχολούμενοι να δείχνουν ενδιαφέρον για τοὺς φίλους καὶ για τὴν πόλιν τοὺς. Συνεπῶς οἱ

συγκεκριμένοι άνδρες φαίνονται να είναι ανίκανοι και στο να έχουν φίλους και στο να είναι βοηθοί στις πόλεις τους. Και σε ορισμένες πόλεις, κυρίως βέβαια σ' εκείνες που φαίνονται να είναι ικανές στην πολεμική τέχνη, ούτε καν επιτρέπεται σε κάποιον από του πολίτες να ασχολείται με χειρωνακτικές εργασίες». (4) «Τότε όμως ποιες ασχολίες συμβουλεύεις εμάς, Σωκράτη, να ασκούμε;» «Αρα λοιπόν», είπε ο Σωκράτης «μήπως να ντραπούμε να μιμηθούμε τον βασιλιά των Περσών; Διότι λένε πως εκείνος, επειδή θεωρούσε ότι η γεωργία και η πολεμική τέχνη συγκαταλέγονται στις πιο τιμητικές ασχολίες, φρόντιζε και τις δυο αυτές ιδιαιτέρως έντονα.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Η άποψη του Σωκράτη (:Ξενοφώντα) για τα τεχνικά επαγγέλματα είναι επικριτική, διότι τα παρουσιάζει ως ι-δαιτέρως προσβλητικά (αί γε βαναυσικά καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοί εἰσι,²) και υποτιμητικά γι' αυτούς που τα ασκούν (ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων,²). Η αιτία για την στάση του αυτήν απέναντι στα τεχνικά επαγγέλματα οφείλεται στο γεγονός ότι οι πάσης φύσεως τεχνίτες, επειδή αναγκάζονται να κάθονται συνεχώς (καθῆσθαι,²) και να βρίσκονται σε σκιά (σκιатραφεῖσθαι,²), καταστρέφουν τα σώματά τους (καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα,²), κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χάνουν το ψυχικό τους θάρρος (αἱ ψυχαὶ πολὺ ἄρρωστότεραι γίνονται). Επίσης ένας άλλος λόγος είναι πως οι τεχνίτες δεν έχουν ελεύθερο χρόνο για δημιουργία φιλικών σχέσεων (ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι καὶ φίλων,³), ή για την άμυνα της χώρας τους (καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι,³). Και αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους σε χώρες που φημίζονται για την πολεμική τους τέχνη δεν επιτρέπεται στους πολίτες να ασκούν τεχνικά επαγγέλματα (οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι,³). Τέλος η γνώμη του Σωκράτη είναι πως η μόνη επαγγελματική ασχολία που εγγυάται την εύρυθμη λειτουργία της πόλεως σε όλους τους τομείς της, και φυσικά στην αποτελεσματικότητα των πολιτών ως πολεμιστών, αν χρειαστεί, είναι η γεωργία (4).

Οικονομικός, vi,5-8

(5) πάσας μὲν οὖν τὰς ἐπιστήμας οὔτε μαθεῖν οἷόν τε ἡμῖν ἐδόκει, συναπεδοκιμάζομέν τε ταῖς πόλεσι τὰς βαναυσικὰς καλουμένας τέχνας, ὅτι καὶ τὰ σώματα καταλυμαίνεσθαι δοκοῦσι καὶ τὰς ψυχὰς καταγνύουσι. (6) τεκμήριον δὲ σαφέστατον γενέσθαι ἂν τούτου ἔφαμεν, εἰ πολεμίων εἰς τὴν χώραν ἰόντων διακαθίσας τις τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς τεχνίτας χωρὶς ἐκατέρους ἐπερωτῶν πότερα δοκεῖ ἀρήγειν τῇ χώρᾳ ἢ ὑφεμένους τῆς γῆς τὰ τείχη διαφυλάττειν. (7) οὕτως γὰρ ἂν τοὺς μὲν ἀμφὶ γῆν ἔχοντας ῥόμεθ' ἂν ψηφίζεσθαι ἀρήγειν, τοὺς δὲ τεχνίτας μὴ μάχεσθαι, ἀλλ' ὅπερ πεπαίδευνται καθῆσθαι μήτε πονοῦντας μήτε κινδυνεύοντας. (8) ἐδοκιμάσαμεν δὲ ἀνδρὶ καλῶ τε κάγαθῶ ἐργασίαν εἶναι καὶ ἐπιστήμην κρατίστην γεωργίαν, ἀφ' ἧς τὰ ἐπιτήδεια ἄνθρωποι πορίζονται.

(7) «ἂν...ῥόμεθ'»: δυνητική οριστική Ιστορικού χρόνου. «τοὺς μὲν ἀμφὶ γῆν ἔχοντας»: το ρ. 'ἔχω' ως αμετάβατο έχει την έννοια του 'εἰμαι, βρίσκομαι', 'πολλῶ γὰρ ἂν ἥδιον εἶχον, Δημ.Φιλιππ.1,51,6 θα ήταν σε πολύ καλύτερη κατάσταση', 'καὶ μέλλοντος αὐτοῦ ἀποψύχειν ὥσπερ εἶχεν ἐν τῷ οἰκήματι, Θουκ.1,134,3 και επειδή εκείνος ἐπρόκειτο να ξεψυχήσει ἔτσι ὅπως βρισκόταν μέσα στο οἶμημα', 'ὥσπερ ἔχομεν, Θουκ.3,30,2 ὅπως ακριβῶς εἴμαστε'. «ἂν ψηφίζεσθαι»: ειδικό – δυνητικό απαρέμφατο που ισοδυναμεί με δυνητική Ευκτική, 'ὅτι ἂν ψηφίζοιντο'.

(5) Όμως φάνηκε σε μας πως ούτε όλες τις γνώσεις είναι δυνατόν να τις μάθουμε, και αποδοκιμάζαμε μαζί με τις πόλεις τα επαγγέλματα εκείνα που αποκαλούνται χειρωνακτικά, διότι φαίνονται ότι και τα σώματα καταστρέφουν, αλλά και τις συνειδήσεις τον ψυχισμό αποδυναμώνουν. (6) Και είπαμε ότι απόδειξη αυτού εδώ του γεγονότος πλήρως κατανοητή θα μπορούσε να υπάρξει, αν όταν έρθουν εχθροί σε μία χώρα, αφού βάλει κάποιος σε διαφορετικές θέσεις τους γεωργούς και του τεχνίτες χωριστά τους μεν από τους δε, κατόπιν ρωτήσει και τους δυο ποια πράγματα από τα δυο τους φαίνονται σωστά, να προστατεύσουν τις εκτάσεις της περιοχής, ή αφού εγκαταλείψουν τα εδάφη να φυλάζουν στα τείχη. (7) Διότι μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι εκείνοι που βρίσκονται εκεί

γύρω στους αγρούς, είναι δυνατόν να ψηφίσουν να προστατεύσουν, ενώ οι τεχνίτες να ψηφίσουν να μη πολεμήσουν, αλλά αυτό που έχουν εκπαιδευθεί, δηλ. να σταθούν χωρίς να πολεμήσουν ούτε να κινδυνεύσουν. (8) Αποδειξάμε λοιπόν ότι για ένα άνδρα αξιοπρεπή και γενναίο η γεωργία είναι η τέλεια εργασία και γνώση, από την οποίαν εξασφαλίζονται στους ανθρώπους τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Όμως παρατηρεί ο Σωκράτης τα χειρωνακτικά επαγγέλματα δεν είναι προς όφελος της κοινωνίας (συναπεδοκιμάζομέν τε ταῖς πόλεσι τὰς βανανυσικὰς καλουμένας τέχνας,5), και η αιτία γι' αυτήν την αποδοκιμασία οφείλεται στο γεγονός ότι αυτά, ενώ φαίνεται να εξυπηρετούν την κοινωνία αλλά και τους απασχολούμενους σ' αυτά, στην ουσία είναι επιβλαβή για το κοινωνικό σύνολο και τον ίδιο τον ασκούντα. Κι αυτό συμβαίνει, διότι τα τεχνικά επαγγέλματα έχουν δυο δυσάρεστα αποτελέσματα· πρώτον, καταστρέφουν τα σώματα των εργαζομένων σ' αυτά (τὰ σώματα καταλυμαίνεσθαι δοκοῦσι,5)· δεύτερον, εξαφανίζουν την ψυχική δύναμη εργατών (τὰς ψυχὰς καταγνύουσι,5). Και για να αποδείξει ο Σωκράτης την άποψή του, πως δηλ. τα τεχνικά επαγγέλματα δεν εξυπηρετούν την πόλη, παρά το γεγονός ότι λύνουν κάποια από τα προβλήματά της, φέρνει το ακόλουθο παράδειγμα. Υποθέτει πως κάποια στιγμή μία πόλη απειλείται από εχθρικές δυνάμεις. Αν τότε, πριν την μάχη, ερωτηθούν οι αγρότες και οι τεχνίτες, πού θέλουν να πολεμήσουν, σε ανοιχτό πεδίο μάχης στις πεδιάδες και στους αγρούς, ή μέσα από τα τείχη της πόλεως, τότε οι μεν αγρότες θα προτιμήσουν την συμμετοχή τους στον εκ του συστάδην αγώνα (ἀρήγειν,7), διότι στους αγρούς και στις πεδιάδες έχουν περάσει όλη την ζωή τους, αλλά και εκεί βρίσκονται οι περιουσίες τους. Αντιθέτως οι τεχνίτες θα επιλέξουν να αντιμετωπίσουν τους εισβολείς στεκόμενοι πίσω από τα τείχη (καθῆσθαι), διότι απλούστατα όλη την ζωή τους την πέρασαν καθισμένοι στα εργαστήριά τους. Συνεπώς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το καλύτερο επάγγελμα είναι αυτό του γεωργού.

ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μια εντελώς διαφορετική άποψη για την εργασία, και ειδική την γεωργική, εκφράζει ο Ησίοδος στον έργο του "Έργα καὶ Ἡμέραι". Γίνεται παραδόξως ένθερμος οπαδός των πάσης φύσεως γεωργικών εργασιών, διότι αυτές βοηθούν τον εργαζόμενο και να επιβιώσει εξασφαλίζοντας βιοποριστικά μέσα, αλλά και να πλουτίσει.

Ήσιοδος, "Έργα & Ἡμέραι, 298 - 319

ἀλλὰ σύ γ' ἡμετέρης μεμνημένος αἰὲν ἐφετμῆς 298
ἐργάζεω, Πέρση, δῖον γένος, ὄφρα σε Λιμὸς
ἐχθαίρη, φιλέη δέ σ' ἐυστέφανος Δημήτηρ 300
αἰδοίη, βιότου δέ τήν πιμπλῆσι καλιήν·
Λιμὸς γάρ τοι πάμπαν ἀεργῶ σύμφορος ἀνδρί·
τῷ δέ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἄνδρες ὅς κεν ἀεργὸς
ζῶη, κηφήνεσσι κοθούροις εἵκελος ὀργήν,
οἷ τε μελισσάων κάματον τρύχουσιν ἀεργοὶ 305
ἔσθοντες· σοὶ δ' ἔργα φίλ' ἔστω μέτρια κοσμεῖν,
ὥς κέ τοι ὠραίου βιότου πλήθωσι καλιάι.
ἐξ ἔργων δ' ἄνδρες πολύμηλοὶ τ' ἀφνειοὶ τε,
καὶ τ' ἐργαζόμενος πολὺ φίλτερος ἀθανάτοισιν

[ἔσσεαι ἡδὲ βροτοῖς· μάλα γὰρ στυγέουσιν ἀεργούς]. 310

ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος.
εἰ δέ κεν ἐργάζῃ, τάχα σε ζηλώσει ἀεργὸς
πλουτεῦντα· πλούτῳ δ' ἀρετὴ καὶ κῦδος ὀπηδεῖ.
δαίμονι δ' οἷος ἔησθα, τὸ ἐργάζεσθαι ἄμεινον,
εἴ κεν ἀπ' ἀλλοτρίων κτεάνων ἀεσίφρονα θυμὸν
ἐς ἔργον τρέψας μελετᾷς βίου, ὥς σε κελεύω. 316
αἰδῶς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζει,
αἰδῶς, ἢ τ' ἄνδρας μέγα σίνεται ἡδ' ὀνίνησιν·
αἰδῶς τοι πρὸς ἀνολβίῃ, θάρσος δέ πρὸς ὄλβῳ.

- 299.** «Λιμὸς ἐχθαίρη»: όταν η 'Πείνα' μισήσει κάποιον, τότε θα τον αποφεύγει.
- 303.** «ὅς κεν...ζῶη»: 'ὅς ἂν ζῶη', αναφορική υποθετική πρόταση.
- 306.** «σοὶ δ'...κοσμεῖν»: 'σοὶ δε ἔργα μέτρια ἔστω φίλα κοσμεῖν'. Η ονομ. 'ἔργα μέτρια' είναι υποκείμενο στο 'ἔστω' με Αττική σύνταξη, η ονομ. 'φίλα' κατηγορ., και το 'κοσμεῖν' συμπερασμ. απαρέμφ.
- 307.** «ὥς κέ...πλήθωσι»: τελική πρόταση με Υποτακτική και προσθήκη του αοριστολογικού, υποθετικού 'κε', ισοδύναμου με τον 'ἂν', για να εκφραστεί ο σκοπός ως υπόθεση 'για να γεμίσουν, αν γεμίσουν...', 'ἄλλ' ἴθι μη μ' ἐρέθιζε σαώτερος ὥς κε νέηαι, ἴλ.1,32 ὁμως μη με εκνευρίζεις, για να φύγεις πιο σώος'. Το 'κε' απαντά και ως 'κεν' (303,312, 315). Όμως εδώ μετρικοί λόγοι επέβαλαν την παράλειψη του 'ν', διότι η παρουσία του θα καθιστούσε το 'κεν' μακρό, ενώ η συλλαβή αυτή πρέπει να είναι βραχεία: (— UU | — — | — UU | — — | — UU | — —). Το 'τοι' μετρικά εκλαμβάνεται ως βραχεία συλλαβή, διότι στην μετρική οι δίφθογγοι 'αι & οι' στο τέλος λέξεως ασυναίρετης, θεωρούνται ως βραχύχρονες. Εξ άλλου μακρό φωνήεν στο τέλος λέξεως που αρχίζει με φωνήεν βραχύνεται (Vocalis ante vocalem).
- 312.** «εἰ δε κεν ἐργαζῇ»: υποθετική πρόταση εισαγόμενη με τον υποθ. σύνδ. 'ἐάν', ο οποίος εδώ εμφανίζεται σπαστός ως 'εἰ+κεν (:ἂν)=ἐάν'. Στον Όμηρο απαντά πού συχνά, 'εἰ μὲν κεν πατρός βίον καὶ νόστον ἀκούσῃς, Ὀδ.1,287'.
- 315.** «εἴ κεν...μελετᾷς»: ὁμοία σύνταξη με την προηγούμενη.
- 316.** «μελατᾷς βίου»: όχι 'αν φροντίζεις την ζωής σου', αλλά 'αν φροντίζεις για την ζωή σου', η γενική είναι διαιρετική, αλλά μεταφράζεται στην ν.ε. ως 'αναφορά'.
- 317.** Στον στχ. αυτόν ο Ησίοδος ακολουθεί κατά γράμμα την άποψη που έχει ο Όμηρος για τον άνθρωπο που βρίσκεται σε 'ανάγκη', αλλά νοιώθει 'ντροπή' (αἰδῶ). Στην Οδύσσεια δηλώνει ρητά και κατηγορηματικά: 'αἰδῶς δ' οὐκ ἄγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ παρεῖναι, Ὀδ.17,347 *δεν είναι καθόλου τιμητική η ντροπή να βρίσκεται στον άνδρα εκείνον που έχει ανάγκες*'.
- 318.** Η 'ντροπή' (αἰδῶς) έχει μια διπλή αποστολή: πρώτον, ως 'συστολή' και 'σεμνότητα' βοηθάει τον άνθρωπο να αποφεύγει τις 'κακές' και επιλήψιμες πράξεις· δεύτερον, ως 'όνειδος', ως 'προσβολή' για πράξεις ανεπίτρεπτες εκθέτει τον άνθρωπο και τον διασύρει. Αυτόν τον 'διπλό' ρόλο και την 'διπλή' αποστολή της 'ντροπής' σημειώνει και ο 'Εκκλησιαστής' στην Παλαιά Διαθήκη, 'ἔστιν αἰσχύνη ἐπάγουσα ἁμαρτίαν, /καὶ ἔστιν αἰσχύνη δόξα καὶ χάρις, 4,21,1-2'.

*Ὅμως εσύ με το να θυμάσαι συνεχώς την δική μου εντολή
να εργάζεσαι, Πέρση, θεϊκὴ στην καταγωγή σου, ὥστε εσένα η Πείνα
να σε μισήσει, ενώ η ωραία στεφανωμένη Δήμητρα να σε αγαπά 300
η σεβαστή, και να γεμίζει την καλύβα σου από βιοποριστικά αγαθά.
Διότι η Πείνα πάντοτε είναι σύντροφος στον άεργο άνδρα.
Και μ' αυτόν οι θεοὶ ἐξοργίζονται, αλλά και οι άνδρες, ὅποιος τυχόν άεργος
ζει, καθώς είναι ὁμοιος στην συμπεριφορά του με τους κηφήνες χωρίς κεντρί,
οι ὁποῖοι τον μόχθο των μελισσών καταστρέφουν ὄντας χωρίς εργασία 305
τρώγοντάς τον. Σε σένα ὁμως οι μετριοπαθεῖς πράξεις να αγαπητές, ὥστε να τις εκτελείς,
για να γεμίσουν οι αποθήκες σου από βιοποριστικά αγαθά κάθε εποχής.
Από την εργασία οι άνδρες γίνονται με πολλά κοπάδια και πλούσιοι,
και πράγματι αν εργάζεσαι, πολύ πιο αγαπητός στους αθάνατους θεούς
θα είσαι, αλλά και στους ανθρώπους. Διότι ιδιαιτέρως πολύ μισούν τους άεργους. 310
Η εργασία δεν έχει καμία ντροπή, ενώ ντροπή είναι η αεργία.
Κι αν εσύ εργάζεσαι, γρήγορα θα σε ζηλέψει ο άεργος
επειδὴ πλουτίζεις. Και η τιμή και η υπόληψη ακολουθούν τον πλούτο.
Και ὅποιος θα μπορούσε να ἤσουν σύμφωνα με την τύχη σου, το να εργάζεσαι είναι καλύτερο,
αν από τα ξένα αγαθά το αφελές μυαλό σου 315
αφού το στρέψεις στην εργασία, φροντίζεις για την ζωή σου, ὅπως εγώ σε προτρέπω.*

Και μία ντροπή καθόλου τιμητική ακολουθεί τον άνδρα που βρίσκεται σε ανάγκη, μια ντροπή, η οποία τους άνδρες και πολύ τους ωφελεί, αλλά και η ίδια τους βλάπτει. Πράγματι η ντροπή σχετίζεται με την φτώχεια, ενώ το θάρρος με τον πλούτο.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Ο Ησίοδος ως φανατικός οπαδός της γεωργικής τέχνης καλεί όλους τους άνδρες να ασχοληθούν σοβαρά και επαγγελματικά με τις πάσης φύσεως γεωργικές ασχολίες. Στο μυαλό του υπάρχει το φάσμα και η απειλή της ‘πεινας’ (Λιμός,299), την οποίαν ο άνδρας οφείλει να απομακρύνει από πάνω του όπως μπορεί γρηγορότερα με την γεωργική τέχνη, διότι αυτή εξασφαλίζει τα βιοποριστικά μέσα γι’ αυτόν και την οικογένειά του (βιότου δέ τεήν πιμπλήσι καλήν,301). Αριστοκρατικές αντιλήψεις, σαν κι αυτές που συναντήσαμε στον Αριστοτέλη, απουσιάζουν εντελώς από την σκέψη του. Βέβαια τις γνωρίζει αυτές, όπως και το γεγονός πολλοί είναι αυτοί που τις υιοθετούν, και γι’ αυτό προσπαθεί να τους τρομοκρατήσει τονίζοντας ότι η πείνα (Λιμός) πάντοτε ακολουθεί τον άνεργο άνδρα (ἀεργῶ...ἀνδρί,302). Παρομοιάζει τον άνεργο άνδρα με τους κηφήνες, οι οποίοι βρίσκουν έτοιμη τροφή (304-305), θέλοντας έτσι να τους αναγκάσει να διορθώσουν την συμπεριφορά τους. Ο Ησίοδος τονίζει ιδιαίτερος τον πλούτο ως αξία, σε αντίθεση με τις αριστοκρατικές αντιλήψεις, λέγοντας πως μόνο από την προσωπική εργασία (ἐξ ἔργων) οι άνδρες αποκτούν μεγάλο ζωικό κεφάλαιο (πολύμηλοι), και γίνονται πλούσιοι (ἀφνειοί,308). Και για να παρακινήσει όσους δέχονται τις αριστοκρατικές αντιλήψεις να εργαστούν, αναφέρει πως ο εργαζόμενος είναι αγαπητός (φίλτερος,309) σε θεούς και ανθρώπους, ενώ αντιθέτως τον άεργο τον μισούν (στυγέουσι,310). Και αμέσως μετά προσπαθεί αντικρούει το βασικό επιχείρημα των αριστοκρατών, ότι δηλ. η εργασία είναι προσβλητική για τον εργαζόμενο, αντιστρέφοντάς το· ισχυρίζεται ότι προσβολή (ὄνειδος,311) δεν είναι η εργασία (ἔργον,311), αλλά το ακριβώς αντίθετο, δηλ. η απουσία της (ἀεργίη,311). Και συνεχίζει πάνω στην ίδια ανατροπή του αριστοκρατικού επιχειρήματος, ότι η εργασία είναι ‘ντροπή’ (αἰδώς) γι’ αυτόν που εργάζεται, δείχνοντας ότι η ‘ντροπή’ (αἰδώς), την οποίαν επικαλούνται οι αριστοκρατικοί, έχει δυο ερμηνείες. Πρώτον, υπάρχει η ατιμωτική ‘ντροπή’ (αἰδώς οὐκ ἀγαθή,317)· αυτή χαρακτηρίζει τον άνδρα εκείνον που εξ αιτίας της απέχει από την εργασία, ενώ βρίσκεται κάτω από πιεστικές βιοποριστικές ανάγκες (κεχρημένον,317). Δεύτερον, υπάρχει η ‘ντροπή’ (αἰδώς,318) με την έννοια του ‘σεβασμού’ και της τηρήσεως των ηθικών αξιών, η οποία είναι τιμητική γι’ αυτόν που την έχει, και φυσικά τον ωφελεί (ὀνίνησιν,318). Η πρώτη ‘ντροπή’ λειτουργεί ανασταλτικά στις όποιες αποφάσεις του άνδρα, οι οποίες αφορούν την ευτυχία του, και φυσικά τον οδηγεί στην φτώχεια (πρὸς ἀνολβίη,319), ενώ η δεύτερη με την έννοια του θάρρους (θάρσος,319) τον κατευθύνουν στην λήψη αποφάσεως τέτοιων, οι οποίες τον οδηγούν στον πλούτο (πρὸς ὄλβω,319).